

Iráni irányok és tévutak

A ma már több mint 86 millió lelket számláló Irán 1979 óta válságról válságra dőcög. A közép-ázsiai birodalom korábban sem nélkülözte a belső feszültségeket, de a teokratikus állam megteremtése óta belül és a térségben is újult erővel törtek a felszínre. „Iszlám forradalom”, Amerika-ellenes drasztikus föllépés, az amerikai nagykövetség megszállása. Sok száz-ezer áldozattal járó, majd évtizedes iraki–iráni háború. Állandósuló fenyegetőzések Izrael és Irán között. Teherán regionális akciózása okán. Folyamatosan lappangó belső krízis, a nemzeti kisebbségek (kivált a kurdok) lázongásai, radikális társadalmi „reformok” – például a nők bigott elnyomása – elleni tiltakozási hullám. Az afganisztáni polgárháború, majd az Iszlám Állam terrorszervezet föllépése. Atomalku és annak fölmondása Trump által. Ezekkel párhuzamosan az állandósuló gazdasági nehézségek fojtogatása – a sor hosszan folytatható volna. Kezdjük a hétköznappokkal.

Nők hátra, karcsúsodó perzsa vásárfia!

Sokszor magam is feszengtem, amikor ottléteimkor azt éreztem, mintha az évezredes kulturális örökségével büszkélkedő perzsa birodalomban olyan érzés kerített volna a hatalmába, mint ha itt pár évszázaddal visszatekerték volna a történelmi időszámítást.

A csodálatos, türkiz kupolás iszfaháni mecsetek tövében sötét árnyak suhogtak körülöttem – koromfekete burkába burkolt vagy csak

hajukat koromfekete hidzsábbal eltakaró lányok, asszonyok. Odabent, a péntek déli fő istentiszteleten a prédikáló imám egyik kezében folyvást egy géppisztolyra támaszkodva hirdette az igét. És az addig hithű áhítattal imádkozó, hajlongó hívek kiegyenesedve, öklüket a magasba vetve elszánt üvöltéssel válaszoltak rá: „Halál Amerikára, halál Izraelre!”

Amikor odakint a buszmegálló mellett sétáltunk el, férfiak és nők külön álltak sorba. Befutott a járgány, elől félig üres, hátul feketéllett a zsúfoltságtól. Az „urak” elől lépegettek föl, a lefátyolozott hölgyek hátul nyomultak. De olyat is láttam, hogy egy autóban elől pöffeszkedett két hímnemű lény, a hátsó ülés üres, a csomagartóban pedig szorosan egymás mellett három nő gubbasztott! Voltam kint előkelő női futballklub edzésén, ahol a lányok csuklójuktól a bokájukig elfedő tréningben és persze fejkendőben varázsoltak a labdával...

Az iszlám vallási rendszerben előírt kötelező öltözködési kódex szerint a hölgyek a nyilvánosság előtt kötelesek legalább a hajtincseiket elfedni a kíváncsi férfiszemek elől. Volt, hogy kicsit lazítottak az előírások betartásán, a lányok feje búbján egyre hátrébb csúszott a hidzsáb. Majd ismét húztak egyet a srófon, és az ellenőrző őrzjáratok keményen odacsaptak, sokszor a szó szoros értelmében.

De a gazdaságra is suhogtak a furkósbotok. A társadalmi feszültséget csak fokozták a gazdaság mindennapos gondjai.

A helyi fizetőeszköz, a riál régóta mélyrepülésben van. Korábban még soha nem fordult elő, hogy egyetlen dollárért 600 ezer riált számítsanak föl. (Jelenleg „mindössze” jó 42 ezert kóstál.) A legfőbb fogyasztási cikkek ára egyetlen esztendő alatt 70 százalékkal nőtt. A pénzromlás megtizedelte a megtakarításokat és a fizetőképes keresletet, néhol a sok nullához szokott vevők is csak dörzsölik a szemüket: tényleg jól látnak-e. Amikor a nagyhatalmakkal megköttették az atomalkut (lásd alább), egy zöldhasúért alig 32 ezer riált számoltak föl. Az infláció még az elnyomó rendszer nyomott bevallása szerint is meghaladta a 30 százalékot.

A bazár népe egyre idegesebb lett, a közhangulat ismét gyúlékonyra vált. Csak egy szikra kellett.

Ez is fölillant tavaly szeptember 16-án, amikor a rend éber őrei letartóztatták a fejkendőviseletet elhanyagoló Mahsza Aminít. A fiatal kurd lányt elhurcolták, majd őrizetbe vétele után a rendőrségen elhunyt. Emberi jogi szervezetek feltételezése szerint megkínzása, a belügyi közlemény szerint korábbi betegsége okozta a halálát. Ez volt az utolsó csepp a pohárban.

Számos városban óriási tüntetés-hullám kezdődött, több-kevesebb vehemenciával a demonstrációk azóta is tartanak. Tömeges letartóztatások formájában jött a válasz, ami csak olaj volt a tűzre. A tiltakozásokat ez sok helyütt csak feltüzeltte.

A jelenlegi konzervatív(abb) kormányzat külön felhívta a figyelmet arra, hogy nyilvános helyeken, a járművekben és „egyebütt” a rendőrség teljes éberséggel ügyel ismét a tilalmak betartására. Ennek jegyében április derekán bezárattak 137 üz-

letet és 18 éttermet, ahol figyelmen kívül hagyták a kendőviseleti előírásokat. Még azokat az üzemekeket is számonkéréssel fenyegették meg, ahol lazítottak a fegyelmen. Először csak figyelmeztetik őket, a „viszsaesőket” bezárással fenyegetik. Olyannyira, hogy – a kínai modell alapján – egyre kiterjedtebb „intelligens videó-ellenőrzési rendszert” telepítenek. Ha pedig egy-egy azonosított autóban ülő hölgyet sokadszor kapják rajta, hogy megszegte a szabályokat, a gépkocsit is elkobozzák tulajdonosától.

Az utóbbi időben a rendőrség külön hangsúlyozta, hogy a szigorúan ellenőrzött korlátozások a felsőfokú intézményekben is érvényesek. Persze minden relatív: itt illik hozzátennem, hogy miközben a szomszédos Afganisztánban tomboló tálib rezsim hatodik osztálytól fölfelé mindenféle oktatásból kizárta a lányokat, Iránban az egyetemi hallgatók több mint fele a szebbik nem képviselője! De ha nem tartják magukat az előírásokhoz, kizárhatják őket az oktatásból.

Még a száz város legalább 230 leányiskolája ellen elkövetett és több ezer diáklány – máig föl nem tárt – megmérgezéséhez vezető vegyi támadásokat is arra vezetik vissza, hogy szélsőséges terroristák ily módon is meg akarták akadályozni, hogy ne legyen annyi diplomás nő. Na meg arra, hogy a kormányellenes tüntetések fő szereplői a korlátozásokat elszenvedő szebbik nem képviselői. Teherán persze a külső és belső ellenségek tevékenységének tulajdonítja a veszélyes bűncselekményeket.

Amíg az alapos vizsgálódás tart, illendő hozzátennem: a hagyományos perzsa naptár szerint a térségben jelenleg 1402-t írnak...

Atomfelhő Irán fölött?

Amikor Teherán 2015-ben megkötötte az atomkut hat nyugati hatalommal (a Biztonsági Tanács öt vétőjogú tagjával és Németországgal), 21 havi alkudozáson voltak túl. Tizenhárom évi mélyfagyasztott állapot után mintha kezdett volna kiolvadni a jeges feszültség. Az iráni fél kötelezettséget vállalt arra, hogy visszafogja magát az urándúsításban, egyben elhalasztja a külvilág által (azóta is) feltételezett törekvését, hogy atomfegyvert teremtsen. Cserébe a nyugati szerződő felek megígérték, hogy fokozatosan föloldják az Irán ellen elrendelt gazdasági-pénzügyi szankciókat.

A tárgyalási maratonban kimerült résztvevők „történelmi megállapodásról” áradoztak. Az iráni városokban átmenetileg még az Amerikát illető „Nagy Sátán” kifejezés is a feledés jótékony homályába veszett. Az emberek romló életkörülményeik gyors javulásában bíztak. Hogy az addig különben befagyasztott iráni vágyon föl szabadul, hogy nagyobb ütemben érkeznek a külföldi tőkeinjekciók, föllendülhet a külkereskedelem, és végre javul az ellátás.

Országszerte üdvözölték az egyezséget, és föllélegeztek. Igaz, addig sem foglalkoztatta őket az innentől radikálisan csökkentendő centrifugaszám, meg a fordói vagy éppen natanzi nehézvízes reaktor sorsa.

Az iráni belpolitika csúcsein akkor és azóta is érezhető volt a megosztottság. A reformista szárny üdvözölte a

megállapodást. Azzal, hogy az ország visszatérhet a nemzetközi gazdaság porondjára, beruházásokra, technológiai importra és a gazdaság modernizálására számított. Ráadásul úgy kalkuláltak, hogy a földkerekség negyedik legnagyobb kőolaj- és földgáz-kincsével rendelkező állam levetheti kalodáját, növelheti a nyersanyagok kivitelét.

Konzervatív ellenfeleik azzal bírálták a reformkész kormányzatot, hogy

meghunyászkodott a nyugati sátnak előtt, amitől hiába várnak vilámgyors gazdasági hasznot. Sok tekintetben igazuk lett. A szankciók föloldásának gépezete erősen csikorgott. Tagadhatatlan, hogy az évente remélt 50

milliárd dollárnyi befektetés egytizede sem futott be. Ráadásul „odaát”, a Nyugat vezető hatalmában a szélsőséges héják is azt rótták föl Donald Trumpnak és képviselőinek, hogy „lefekküdt az ajatollák rezsimjének”.

Ahogy közeledtek a sorsdöntő választások, az „újrázásra” készülő akkori amerikai elnök, Trump is megváltoztatta korábbi hozzáállását. Kormányzata 2018-ban a „történelmi megállapodást” egyoldalúan fölmondta. Trump állítása szerint Irán megszegte az egyezményt, amikor – válaszul a szankciók csigalassúságú oldására – csakugyan elkezdte újra szaporítani a nukleáris centrifugák számát, ezzel az egyezményben foglaltaknál jóval magasabb fokozatúra dúsítva az uránt.

A Washington gerjesztette újabb konfliktus nyomán az oroszok és a kínaiak feltehetően dörzsölték a tenyerüket. A másik három aláíró fél, a franciák, a britek és a németek az alku újratárgyalását, megújítását javasolták. Felfogásuk szerint az iráni urándúsítás nem ért el kritikus mértéket, volna hát miről tárgyalni. A Bécsben folyó megbeszélések azóta sem hoztak eredményt. A Nemzetközi Atomenergia-ügynökség – ennek égisze alatt folytak a tárgyalások – többször végzett helyszíni ellenőrzést, és sokáig rendben találta a dolgokat.

A fölújított szankciók nyomán számos vezető nyugati cég válaszút elé érkezett. Márpedig a teheráni enyhülés éveiben olyan vállalatgigászok kötöttek ígéretes üzleteket Iránnal, mint az Airbus és a Total, a Renault meg a Volkswagen, a Siemens vagy a Daimler. Aztán riadtan levonultak a hatalmas iráni piacról, elvégre fontosabb volt számukra sokkal jelentősebb nyugati (főleg amerikai) kapcsolatrendszerük átmentése.

Irán körül ismét fokozódott az elszigeteltség. Hiszen az óriási ország gazdasági teljesítménye alapvetően függ a szénhidrogének kivitelétől. A teheráni kormány bevételeinek nagyjából a fele a nafta értékesítéséből származik. És ők már megtapasztalhatták, hogy a nemzetközi szankciók miatt fékezniük kellett autóipari fejlesztéseiket, csökkent a termelés, nőttek az árak. Sokszor kínai járművekkel kellett felfrissíteni az amúgy kissé fáradt autóparkot.

Veszedelemes viszonyok – Irán és Izrael kapcsolata

Annak idején az iráni atomalku megkötésének legádázabb bírálója az izraeli vezetés volt. Teherán „ösel-

sége”, Netanjáhu konzervatív izraeli kormányfő már az egyezmény aláírását a legvehemensbben bírálta, „történelmi hibaként” kárhoztatta. Kijelentette: „Nem szabad gyufát adni egy piromán kezébe!” Azóta is váltig azt hangsúlyozta, hogy a teheráni vezetés folyvást hazudozott, kutatási és kísérleti anyagait rejtegeti, és továbbra is atomfegyver előállítására törekszik. (Több közzétett tény és akció igazolja, hogy az izraeli titkosszolgálatoknak ezek fölfedése az egyik fő csapásiránya. Egy bármit „megelőző izraeli akció” lehetőségét azóta sem lehet kizárni.)

Nem volt ez mindig így.

Az 1979-es iráni iszlám forradalom véget vetett az 1941 óta uralkodó Reza Pahlavi rendszerének. A sah emigrációba kényszerült, ott is halt meg. A császárság idején a perzsa és a zsidó állam szoros diplomáciai, sőt katonai kapcsolatokat ápolt. Azóta nagyot fordult a világ. A perzsa vallási állam vezetői nem ismerik el Izrael Állam létét, és bármilyen ellenük irányuló ottani támadás esetére a legsúlyosabb válaszlépésekkel fenyegetőznek.

Izraelt – a túlfűtött iráni nukleáris ambíciókon túl – nyilvánvalóan erősen zavarja, hogy Teherán az egész tágabb térségben igencsak aktívnak bizonyult. Nem kérdéses, hogy az iráni politikát jelentősen befolyásoló Forradalmi Gárda erői (például az Al-Kudsz/Jeruzsálem nevű elitalkulatai) számos környező országában fölöttébb aktívnak bizonyultak.

A szélsőséges szunnita Iszlám Állam nevű terrorszervezet megjelenése csak hevítette az indulatokat – mind Izraelben, mind a síita Iránban. Élesen kivehető volt egy iráni stratégiai folyosó kialakítása Irakon és Szírián

keresztül a libanoni Hezbollahig, a radikális palesztin Hamász mozgalom istápolásáig, sőt a jemeni polgárháborúban a síita húszik (Anszarullah mozgalom) fegyveres támogatásáig. Az al-Kudsz vezérének tekintett Kászem Szolejmánit, a teheráni hatalom egyik, ha nem a legfőbb háttéremberét 2020 legelején egy amerikai dróntámadással meggyilkolták a bagdadi nemzetközi repülőtér mellett. Irán és a gyaur nyugati „sátánok” szembenállása újabb csúcspontjára járt.

A végletesen feszült szembenállás bármikor végzetessé válhat.

A szaúdi kiegyezés – kínai tető alatt

Nem kis meglepetést keltett, amikor Pekingben a vezető síita hatalom Irán és a többségi szunniták élére vágyó Szaúd-Arábia képviselői egyezsége jutottak. Bár tudott volt, hogy iraki közvetítéssel már régóta folytak köztük megbékítő tárgyalások, ám a bagdadi belpolitika fordulata folytán a közvetítő kényszerűen kifordult a körből. Peking boldogan állt a kör közepére. Nem teljesen önzetlenül.

A kínai kapcsolatépítést semmiképp sem nevezhetjük jótékonsági intézménynek. A mérhetetlen energiaigényű fejlesztés részeként a kínai égisz alatti megbékélést kezdő felek ugyanis Peking legjelentősebb olajforrásai. Szaúd-Arábiából származik az importolaj csaknem egyötöde, Irán hasonlóképp a legfontosabb szállítók közé tartozik. Kína olaj- és gázimportjának mintegy 40 százalékát biztosítja a két országból. Nem csoda, hogy szorult gazdasági helyzetében Ebráhim Raiszi iráni elnök pekingi látogatása idején 25 évre szóló stratégiai együttműködési egyezményt írtak alá.

Lehetne persze azzal színezeni a dolgot, hogy az ukrainai agressziója miatt nyugati szankciókkal sújtott Putyin-rezsimnek ma már jelentős részben a kínaiak diktálhatják a lenyomott olajárakat, ezen a téren bősen versenyeztethetik velük az iráni-szaúdi egyezkedés részvevőit. Az olajexporttól nagyban függő közel- és közép-keleti birodalmak pedig gyaníthatóan kénytelenek igazodni az „új rendhez”. Cserébe Peking kínai beruházásokkal olajozza a gazdasági-pénzügyi terjeszkedésre irányuló Egy öv – egy út globális projektje kiteljesedését.

Az ebbe a keretbe – és az ukrainai agresszió kapcsán egyensúlyozó pekingi diplomáciába – illeszkedő orosz jelenlét is kézzelfogható Iránban. Kína nem ítélte el a Kreml invázióját, de az intenzív kétoldalú kapcsolataik közepette hivatalosan nem szállít érdemi támadó haditechnikát a támadó orosz félnek. Teherán viszont jól illeszkedik a mozaikba, és – bár Irán cáfolja – a külvilág egyértelmű tényként kezeli, hogy a perzsa állam olyan nagy hatótávolságú, stratégiai drónokkal segíti az Ukrajnában harcoló orosz hadsereget, amelyek feldeítésre és légicsapásmérésre is alkalmasak. Az Egyesült Államok és az Európai Unió emiatt újabb szankciók alá vonta Iránt.

Mínthogy Iránt – Oroszországhoz hasonlóan – kizárták a nemzetközi bankelszámolások SWIFT rendszeréből, az őket sújtó szankciók közelebb sodorták egymáshoz a két államot. A mostani pénzügyi évben Moszkva mintegy 2,7 milliárd dollárral a legfontosabb beruházó Teheránban. És az Iránt (is) sújtó súlyos infláció arra készítette a pénzügyi vezetést, hogy elszámolási rendszerüket megpró-

bálijk közelebb hozni az olyan nagy gazdasági hatalmakéhoz, mint Kína vagy India.

A külső és belső feszültség enyhítése érdekében idén februárban, az „iszlám forradalom” 44. évfordulója előtt Raiszi elnök több mint 80 ezer elítéltet rendkívüli kegyelemben részesített. Emberi jogi szervezetek utánajártak, hogy csak olyan személyek nyerhették vissza szabadságukat, akik ellen korábban már hivatalos vádat emeltek. Ha erre még nem került sor, maguk a letartóztatottak tehetnek terhelő vallomást – önmagukra. Márpedig a kormányellenes tüntetések során (a több mint ötszáz elhunyt kivül) több mint húszezer demonstrálót vettek őrizetbe. Az amnesztia egyedi „nagyvonalúság”, ám a szigor nem enyhül.

Itt nem árt megemlíteni, hogy az ellenzéki körökben csak „teheráni mézárósként” susogott egykori főügyész, Raiszi elnök égisze alatt 2022-ben 75 százalékkal nőtt a kivégzések száma az egy évvel korábbihoz képest, amikor államfővé emelték. A „húzd meg, ereszd meg”-ből egyelőre csak a srófok csavarása érződik.

Ebben a légkörben különös fejlemény volt a minap, amikor a néhai sah fia, a hasonnevű Reza Pahlavi a kiélezett iráni–izraeli kapcsolatok időszakában látogatást tett a zsidó államban. A „trónörökös”, aki mindössze 17 esztendő volt a császárság megdöntésekor, amerikai katonai iskolákba járt, azóta is az Egyesült Államokban él, és a közelmúltban egyre több közszereplést vállalt.

A sah első számú leszármazottja részt vett a holokauszt-emléknap ünnepségein, találkozott az egykor virágzó, de a radikalizálódó iszlám forradalom elől Izraelbe menekült zsidó

közösség tagjaival. És mindmegannyiszor hangsúlyozta: az ő célja olyan alkotmányos monarchia helyreállítása (tehát nem az apjáié), amely megbecsüli a demokráciát, a többpárt-rendszert, a szólás- és gyülekezési szabadságot (tehát nem is olyan, mint a mai rezsim).

Aligha véletlen, hogy ezzel szinte egy időben Ebráhim Raiszi konzervatív iráni köztársasági elnök – nem először és nem is utoljára – bármilyen izraeli akció esetén Tel-Aviv és Haifa gemmissítésével riogatta az izraeli felet.

Jól emlékszem, amikor teheráni irodájában találkoztam Sirin Ebádi Nobel-békedíjas bírával, akit emberi jogi tevékenységéért, a rendszer következetes kritikájáért 2003-ban tüntettek ki. Korábban rokonait, férjét és barátait is bebörtönözték, ő maga is öt évig a rács mögött acélozódott. De mielőtt a kamera elé ült volna, a tükör előtt gondosan megigazította fekete fejkendőjét. Aztán diszkrétén, de szigorúan jogi érveléssel ostorozta a rezsimet.

Végül a hatóságok sorozatos zaklatásai elől mégis kénytelen volt elmenekülni hazájából. Amikor 2009-ben újraválasztották a legszélsőségesebb addigi elnököt, Mahmúd Ahmadinezsádot, biztosabbnak látta, ha külföldi előadó körútjáról nem tér vissza Teheránba. Azóta talán még keményebben ostorozza a teokratikus kormányzatot.

Alig egy hónapja *Míg szabadok nem leszünk* című filmje bemutatóján kijelentette: „Az emberek elnyomása és az emberi jogok megsértése olyan, mint egy vírus. Így mindannyiunknak el kell döntenünk, hogy hallgatunk-e róla, mielőtt fertőző módon tovább terjed. Mert a vírus nem ismer határokat.”